

Argument (în atenția filosofilor și a nefilosofilor)

Ion COPOERU, Nicoleta SZABO

Primul lucru pe care cititorul ar vrea să îl afle, incitat de titlul acestui volum, este prin ce împrejurări, teoretice sau de circumstanță, au ajuns câțiva filosofi să se ocupe de practica morală a concetățenilor lor, de ceea ce gândesc ei efectiv în momentul în care exersează o activitate profesională, acordând astfel un loc secund temei lor favorite dintotdeauna: ce ar *trebui* să gândească oamenii, de preferință atunci când nu sunt antrenați în activități materiale. Căci, după cum bine știm de la Platon și Aristotel, filosofii urmăresc înlăturarea ignoranței și dobândirea cunoașterii în vederea îndeplinirii unui scop utilitar¹.

Mai multe perplexități – unele bine consolidate și chiar întemeiate pe o lungă tradiție filosofică – trebuie luate în discuție și în cele din urmă înlăturate. Pe mulți dintre colegii filosofi, ca și pe simpli posesori ale câtorva noțiuni de bază despre ce este filosofia și cum ar trebui să arate un text filosofic, îi va mira, în primul rând, gestul nostru de a produce un tip de discurs neobișnuit în filosofie – cel puțin așa cum a fost ea practică până acum – și care aspiră la o completă transparență; filosofia nu numai că nu se separă de „lumea vieții”, ci o ia drept criteriu principal de inteligibilitate, se hrănește din ea și se întoarce la ea. În al doilea rând, poate stârni nedumerire interesul atipic pentru aspecte atât de prozaice ale vieții de zi cu zi, situate atât de departe de abstracțiunile lumii ideilor, cum ar fi înlănțuirea de gesturi quasi-mecanice, implicate în operațiile pe care le efectuează un individ aflat sub constrângerile unei activități profesionale. Cum se pot articula meditația filosofică și reflecția teoretică, pe de o parte, și nevoile vieții, pe de alta? Nu cade filosofia pradă unui interes străin ei?

Întrebarea este cu totul legitimă atâta vreme cât avem în vedere interesul teoretic ca o formă specifică de interacțiune, ca un tip de discurs ireductibil, în care primează detașarea față de interese stringente, de constrângeri materiale și care vizează dobândirea unui consens rațional. Cu toate acestea, răspunsul nu poate să fie unul afirmativ. Practica filosofiei ca separată, dacă nu chiar opusă altor practici, fie ele teoretice sau direct legate de un scop utilitar, trebuie ea însăși chestionată. Mai poate fi astăzi filosoful un fel de legislator universal care are în posesie adevărul, frumosul și dreptatea?

¹ Aristotel, *Metafizica*, Editura Academiei, București, 1965, traducere Dan Bădăraș: A, 2, 982 b 10.

Filosofia morală a fost marcată, în ultimii ani, de dezvoltarea singulară a subdomeniului ei cunoscut sub denumirea de „etici aplicate”, care are tendința de a se prezenta ca o nouă paradigmă în cadrul filosofiei practice, ca un nou model de concepere a moralității, alături de și uneori în competiție cu modelele deontologice și teologice. Acest nou model al eticilor aplicate prefigurează o înțelegere a relațiilor morale, începând cu acelea pe care individul le dezvoltă în comunitatea profesională. Normele și regulile care structurează conduita morală a persoanei nu se constituie și nu se auto-validează în mod exclusiv la nivelul conștiinței personale, ci în și prin interacțiunile persoanei în cadrul comunității profesionale și în relațiile acesteia din urmă cu întregul sistem social, cu normele și principiile acestuia, pe baza cărora se realizează auto-normarea sa. Sunt necesare, așadar, codificarea practicilor profesionale și dezvoltarea unor instituții autonome specifice care să se ocupe de relațiile morale.

Societatea de azi apare ca fiind auto-instituită, eliberată de sub tutela tradiției sau a unor autorități exterioare omului. Ea este capabilă, astfel, de a re-elabora „dinăuntru” întregul set de norme și reguli cerute de ideea justiției sociale. În situația actuală a societății, asistăm la un moment în care principiile nu mai sunt, în mod exclusiv, apanajul interesului persoanei, nici al unui grup (elita) mai bine informat decât majoritatea. Chestiunea principiilor (în fapt, morala publică) este acum obiectul unei dezbateri în care sunt cuprinși toți membrii comunității (profesionale). „Comunicarea” în cadrul profesiei și organizarea socială în ansamblul ei au o mare importanță astăzi.

Se poate arăta modul în care cultura legii și a normei se află într-un proces de amplă transformare în Europa. În contextul aderării României la Uniunea Europeană, problemele ce se referă la codificarea practicilor profesionale, mai ales în domeniul justiției, al aplicării legii, al sănătății, dobândesc o semnificație specială. Constituirea de politici specifice și implementarea lor în domeniile menționate trebuie să ia în considerare și reglementarea practicilor profesionale.

Cercetările privind eticile profesionale se află într-o fază incipientă de afirmare în România. Nu numai că există puține contribuții teoretice, dar specialiștii acestui câmp de cercetare au puține oportunități de a întâlni și a cultiva relațiile cu propria lor comunitate profesională. De aceea, interesul profesioniștilor, al mass-media și al politicienilor este scăzut.

Acestea sunt motivele pentru care tema integrității morale și profesionale, al eticilor implicate în cultura profesională este decisivă, nu numai din punct de vedere teoretic (reconsiderarea teoriilor morale în curs de adaptare la tipul de comportament pe care-l promovează societatea contemporană), dar și din punct de vedere practic, mai ales din perspectiva schimbărilor sociale pe care societatea românească le suportă.

Un rol cheie pentru succesul acestui proiect îl au participarea și implicarea specialiștilor din diferite domenii de activitate, care sunt invitați cu multă căldură să ni se alăture. Ei pot ajuta cercetătorii să adapteze reflecția teoretică la realitatea vieții profesionale din țara noastră, datorită poziției pe care o ocupă în instituții, unde aspectele deontologiei profesionale sunt parte integrantă a activității lor și datorită implicării lor în procesul reformei. De asemenea, ei sunt principalii beneficiari ai cercetării, primind propuneri de îmbunătățire a codului etic, a sistemului profesional și a evaluării morale.

Cercetarea de față își propune așadar o reevaluare a problematicii morale în contextul unor presiuni divergente venite, pe de o parte, dinspre nevoia de eficientizare a acțiunii, pe de alta, dinspre tendințele tot mai manifeste de publicizare și juridizare a sferei publice. Un asemenea demers nu poate fi decât unul esențialmente multi-disciplinar, nu numai în sensul mobilizării unor instrumente conceptuale aparținând mai multor domenii ale cercetării academice, ci mai ales în sensul conlucrării dintre cercetarea academică din filosofie și științele socio-umane și reflecția care se conturează înăuntrul unor comunități profesionale din România.

Nevoia de recunoaștere este una din forțele care se află în spatele mișcărilor politice din lumea contemporană, așa cum filosoful canadian Ch. Taylor a arătat-o cu multă putere de convingere², dar s-a vorbit prea puțin de nevoia de recunoaștere profesională a indivizilor, de impactul identității profesionale în procesele de schimbare socială, de potențialul ei insuficient explorat. De asemenea, recunoașterea acestei identități poate la fel de bine să fie pusă în legătură cu sinele așa cum se întâmplă și în cazul identității naționale, de exemplu. Nu e vorba numai de a recunoaște un anumit conținut moral sau politic al acestei identități, ci de a o recunoaște ca fiind modul cel mai direct de legitimare socială³. În lumea globalizării, a uniformizării planetare, identitatea pare a-și fi pierdut din stabilitate și fermitate prin dizolvarea caracterelor ei exterioare (localizare spațială, poziție socială etc.), dar și prin fragilizarea nucleului ei tare, adică a sentimentului identității («the sense of self»). Geneza și limitele identității trebuie repuse în chestiune deoarece unele din părțile ei devin neimportante, celelalte se recompun în feluri nemaîntâlnite până acum, iar identitatea devine un concept puzzle. Astăzi, identitatea poate fi furată sau se reduce pur și simplu la înregistrarea și utilizarea unui card. De asemenea, e posibil ca una din dimensiunile identității (cea politică, de

² Charles Taylor, *Multiculturalisme. Différence et démocratie*, Flammarion, 1994.

³ Dar, desigur, este greu pentru filosofi să admită moduri de legitimare care nu țin de o situație de legitimitate absolută. Ne deosebim aici de demersul lui Taylor în două puncte: o mai largă înțelegere a identității și, în consecință, a politicului și o perspectivă mai puțin absolutistă cu privire la întemeierea drepturilor.

pildă, sau de V.I.P. în sport or show-bizz) să devoreze semnificativ celelalte fațete ale ei. În toate aceste cazuri, componenta morală a experienței identitare are de suferit. Studiile adunate în acest volum își propun să abordeze, cu precauție, latura morală a construcției identitare a persoanei în funcție de tipul de lume pe care-l frecventează: în principal, mediul profesional ca lume a muncii, normată de coduri deontologice prea statice și derapante în raport cu experiența profesională efectivă⁴; lumea magazinului universal în care identitatea consumatorului este surprinsă tridimensional din punct de vedere fenomenologic; lumea marelui oraș în care identitatea de barbar a omului de masă apare pe un fond traumatofil, în ritmul convulsiv și trepidant al expansiunii megalopolis-ului; lumea socială în care identitatea geo-politică nu se reduce la o evidență statistică⁵ etc. Încercările de teoretizare a diverselor experiențe de viață trăite de omul contemporan vizează să cuprindă modul în care identitatea se dizolvă și se recompune în funcție de diferitele momente ale actului de a fi în lume ale unui subiect unic sau plural.

În al doilea rând, studiile acestui volum, prin metode variate de abordare, examinează modelele de normativitate dintr-un anumit domeniu de activitate (profesională, în speță), sesizate în momente diferite ale apariției lor în viața de zi cu zi: fie operante, la vedere, supuse discuției și negocierilor (ca de exemplu, în relația doctor-pacient) fie dezirabile (propuneri de tipuri normative sau etice de către anumiți filosofi, ale căror opere sunt interpretate în acest sens: Constantin Noica, Sfântul Augustin, Platon⁶), fie implicit funcționale pentru o structură socială, prin studierea obiectităților sociale care o încarnează (super-market-ul, megalopolis-ul, sistemul concret al identificării și recunoașterii persoanelor etc.) Aceste tipologii normative conțin, în germene, diferite focare de conflict, de frecus moral cu dinamica lumii vieții, ale cărei instabilitate și mișcare, imposibil de anticipat, bruschează fixitatea reprezentării indicate de normă. Nici un fel de hermeneutică nu poate realiza prin interpretare deschiderea suficientă a reprezentării sufocante a normei către exigențele concrete ale vieții. De aceea, studiile strânse în acest volum încearcă să preleveze, să capteze reprezentarea pe care realitatea concretă a vieții cotidiene o generează: o reprezentare dinamică, fluidă care să cuprindă starea de lucruri și raportul direct al subiectului angajat în situație.

Acesta este motivul pentru care am invitat profesioniști din diferite domenii (medicină, drept, filosofie) să descrie situațiile concrete în care normativul accidentează moralitatea și datele morale ale individului: sunt cazuri concrete, trăite de fiecare dintre ei în virtutea meseriei și, în consecință,

⁴ A se vedea a treia secțiune a studiilor adunate în acest volum.

⁵ Ultimele trei teme sunt abordate în grupajul de articole al primei secțiuni a volumului.

⁶ A se vedea articolele prezentate în a doua secțiune a acestui volum.

ei pot expune, din interior, fața conflictuală sau măcar dilematică a normativului. Metodele adoptate pentru a reda astfel de experiențe variază: descrieri fenomenologice, de tip husserlian, care pătrund dincolo de naivitatea raportării uzuale la obiectul luat ca temă de cercetare; incursiuni psihologice care deoalează tipul de comportament al individului preluat și rulat de un anume sistem societal (în genul lui Nietzsche și Sloterdijk); în fine, descrieri fenomenologice asemănătoare modelului promovat de Alfred Schütz, care renunță la reducția fenomenologică și se axează pe sesizarea micro-structurilor lumii vieții așa cum apar ele unui ego întrupat, angajat în situația de observator. Fie că este vorba despre descrieri lucide sau despre biopsii caustice, articolele acestui volum încearcă să clarifice, prin tatonări și fără pretenții de exhaustivitate, starea și direcțiile de configurare ale raportului omului concret cu norma și modul în care identitatea individului, dobândind dimensiuni polivalente, supraviețuiește din punct de vedere moral vertijului multiplelor sale declinări.